

Odborný článek

Znárodnenie ako nástroj monopolizácie zahraničného obchodu po roku 1948 v Československu

Adam Kőszeghy

Autor je studentem doktorského studia v oboru teorie práva a dějin státu a práva na Katedře právních dějin a právní komparatistiky na Právnické fakultě Univerzity Komenského v Bratislavě. V rámci svého studia se věnuje výzkumu práva mezinárodního obchodu před rokem 1989.

Abstrakt

Tento příspěvek se věnuje období znárodnění v Československu po roce 1948, které kopírovalo již změněnou společensko-ekonomickou situaci v Československu. V rámci početné znárodnovací legislativy se autor úžeji zaměřuje na zákon č. 119/1948 Sb., o státní organizaci zahraničního obchodu a mezinárodního zaslátelství, který sehrál klíčovou roli ve znárodnění v oblasti zahraničního obchodu a sloužil jako nástroj pro vytvoření výlučného státního monopolu v zahraničním obchodu jakožto významném odvětví československé hospodářské soustavy. Tento článek byl podpořen Agenturou na podporu výzkumu a vývoje na základě smlouvy č. APVV-18-0199.

Abstract

This article deals with the period of nationalization in Czechoslovakia after 1948, which copied the already changed socio-economic situation in Czechoslovakia. Within the framework of numerous nationalization legislation, the author focuses more precisely on Act no. 119/1948 Coll. on the state organization of foreign trade and international forwarding, which played a key role in nationalization in the field of foreign trade and served as a tool to create an exclusive state monopoly in the field of foreign trade as an important sector of the Czechoslovak economic system.

Úvod

Výsledky druhej svetovej vojny zanechali v mysliach ľudí nezmazateľnú stopu o tom, že je potrebná zmena v doterajšom vývoji spoločnosti. Najvýraznejšie hnutie 30. – 40. rokov, ktorým bolo antifašistické hnutie preto prinieslo nové ľavicovejšie vnímanie vývoja povojnovej spoločnosti aj v Československu. Ako uvádza K. Kaplan: „*Evropský antifašizmus zesílil a zvýraznil nutnost hlubokých sociálních reforem. Sociální stránka antifašistického programu vystoupila do popředí, protože požadoval kromě jiného i zásahy do vlastnictví monopolů a do jejich ekonomických pozic.*“¹ Po skončení druhej svetovej vojny v roku 1945 a faktickom obnovení Československej republiky (z právneho hľadiska sa však uznáva neprerušená právna kontinuita Československej republiky počas obdobia neslobody v rokoch 1938 – 1945 na československom území) boli vydané prezidentom republiky viaceré znárodňovacie dekréty:

- dekrét prezidenta republiky č. 100/1945 Sb., o znárodnení dolů a některých průmyslových podniků;
- dekrét prezidenta republiky č. 101/1945 Sb., o znárodnení některých podniků průmyslu potravinářského;
- dekrét prezidenta republiky č. 102/1945 Sb., o znárodnení akciových bank;
- dekrét prezidenta republiky č. 103/1945 Sb., o znárodnení soukromých pojišťoven.

V tejto dobe bol prijatý aj dekrét prezidenta republiky č. 108/1945 Sb., o konfiskaci nepřátelského majetku a Fondech národní obnovy, ktorý sa však zameriaval na konfiškáciu majetku organizácii a kolaborantov maďarskej alebo nemeckej národnosti a osôb, ktoré vyvíjali nepriateľskú činnosť voči Československej republike v období 1938-1945.²

1. Obdobie rokov 1946-1948 v Československu

V roku 1946, konkrétne 26. mája 1946, sa konali prvé povojnové celoštátne voľby do Ústavodarného národného zhromaždenia. Tieto voľby vychádzali z obnoveného Československa na princípoch tzv. Košického vládneho programu³. Vo voľbách mohli kandidovať iba politické strany združené v tzv. „Národnom fronte“⁴ (Komunistická strana Československa, Komunistická strana Slovenska, Demokratická strana, Strana práce, Československá strana lidová, Strana slobody, Česká strana sociálně demokratická, Československa strana národnosociální). Voľby dopadli víťazstvom Komunistickej strany Československa v celkovom počte hlasov v Československu (na Slovensku však zvíťazila s prevahou Demokratická strana so ziskom 62% hlasov). Do čela novej československej vlády sa preto postavil predstaviteľ Komunistickej strany Československa Klement Gottwald. Komunistická strana Československa si po voľbách v roku 1946 začala posilňovať svoju pozíciu v štáte na úkor iných strán, najmä Demokratickej strany, čo vyvrcholilo neslávne známymi udalosťami dňa 25. februára 1948 (udalosti tzv. „víťazného februára“), po ktorých nastalo úplne prevzatie moci Komunistickou stranou Československa.

Od tohto momentu môžeme hovoriť o tom, že v Československu získala Komunistická strana Československa monopol moci v štáte a nastáva prestavba politicko-ekonomického smerovania Československa smerom k východnému bloku, po vzore Sovietskeho zväzu.⁵ Trhová ekonomika bola pretvorená na centrálne plánovanú ekonomiku vo forme príkazového hospodárstva

s pětročnými hospodárskymi plánmi. Súkromné podnikanie sa stalo nežiadúcim prvkom vďaka svojej vykorisťovateľskej povahe, a preto ho bolo potrebné eliminovať ako nástroj privlastňovania si nadvýrobku⁶ buržoáziou.⁷ „Rok 1948 znamenal brutálny prerušenie vývoje a nástup nové legislatívy bezvýhradne sloužící nové ideologii a novému mocenskému systému.“⁸

Mnohé zmeny so sebou priniesla aj nová ústava, ktorá bola prijatá za už zmenených spoločenských, ekonomických a politických pomerov – ústavný zákon č. 150/1948 Sb. z 9. mája 1948, tzv. Ústava 9. mája. Táto ústava deklarovala vo svojej preambule, že: „*My, lid československý, prohlašujeme, že jsme pevně rozhodnutí vybudovat osvobozený stát jako lidovou demokracii, která nám zajistí pokojnou cestu k socialismu.*“ Ústava 9. mája bola teda ľudovodemokratickou ústavou, a preto muselo dôjsť ku koncepčným zmenám napr. aj v poňatí vlastníckeho práva a jeho ochrany.⁹ Tieto zmeny boli reflektované vo viacerých ustanoveniach Ústavy 9. mája, napr. deklaráciou, že hospodárska sústava Československej republiky je založená na znárodnení nerastného bohatstva, priemyslu, veľkoobchodu a peňažníctva a na vlastníctve pôdy podľa zásady „*pôda patří tomu, kto na nej pracuje*“ alebo rozčlenenie vlastníctva na socialistické, osobné a súkromné vlastníctvo.¹⁰ Objavujú sa však aj dnes názory, ktoré vyzdvihujú ponechanie nerovnosti foriem vlastníctva v právnom poriadku.¹¹

Je nutné podotknúť, že ešte pred prijatím samotnej Ústavy 9. mája bolo v rámci československého právneho poriadku prijatých viacero dôležitých znárodňovacích predpisov, ktoré čiastočne nadviazali na dekrety prezidenta republiky z roku 1945, avšak taktiež odrážali už zmenenú spoločenskú situáciu v Československu:

- zákon č. 114/1948 Sb., o znárodnení některých dalších průmyslových a jiných podniků a závodů a o úpravě některých poměrů znárodněných a národních podniků;
- zákon č. 115/1948 Sb., o znárodnení dalších průmyslových a jiných výrobních podniků a závodů v oboru potravinářském a o úpravě některých poměrů znárodněných a národních podniků tohoto oboru;
- zákon č. 118/1948 Sb., o organizaci velkoobchodní činnosti a o znárodnení velkoobchodních podniků;
- zákon č. 119/1948 Sb., o státní organizaci zahraničního obchodu a mezinárodního zasilatelství.

V rámci ďalšej časti príspevku sa budeme zaoberať práve analýzou posledného menovaného zákona, ktorý zohral kľúčovú úlohu v zmene povahy zahraničného obchodu po roku 1948 a s tým súvisiacim znárodnením za účelom vytvorenia štátneho monopolu v tomto odvetví.¹²

2. Proces znárodnenia zahraničného obchodu po roku 1948

V prvom rade si treba položiť otázku, prečo bola dôležitá monopolizácia zahraničného obchodu? Asi najlepšie ilustroval tieto dôvody R. Bystrický: „*Existence celosvětových obecných hospodářských vztahů, nezávislých na vůli a přání jednotlivců, činí v dnešních podmínkách mezinárodního života nemyslitelným, aby se některý stát obklopil neprodyšnou zdí bez vstupních a výstupních bran pro obchodníky a zboží z druhých států. Bez hospodářských vztahů s jinými zeměmi se v dnešní době nemůže obejít ani jeden stát. Žádný stát na světě není soběstačný a v té neb oné míře musí dovážet některé suroviny, průmyslové nebo zemědělské výrobky, aby doplnil potřeby vlastního hospodářství, a musí vyvážet, aby si obstaral*

*prostředky pro dovoz.*¹³ Dôležitosť zahraničného obchodu pre československú hospodársku sústavu sa ukázala ex post v štatistike zahraničného obchodu za rok 1967.¹⁴ Na základe vyššie uvedeného je možné dešifrovať čiastočnú motiváciu pre vytvorenie štátneho monopolu zahraničného obchodu po roku 1948. Tak ako sme uviedli v úvode, Československo sa po roku 1948 začalo orientovať výlučne smerom na východ na Sovietsky zväz, preto nemožno opomenúť istú snahu o následnosť krokov uskutočnených práve v Sovietskom zväze aj z hľadiska monopolizácie zahraničného obchodu. P. Kalenský k tomu však uvádza: „*Nemůže ujít naší pozornosti skutečnost (bezprostředně ovlivněná rozdílností politického vývoje), že v Sovětském svazu byl státní monopol zahraničního obchodu zaveden jako jedno z prvních opatření velmi brzo po Velké říjnové socialistické revoluci, zatímco v evropských socialistických státech byla právní fixace státního řízení zahraničního obchodu dovršením procesu, který na tomto úseku obvykle trval několik let.*“¹⁵

Prijatie zákona č. 119/1948 Sb., o štátní organizaci zahraničního obchodu a mezinárodního zasílatelství predchádzala právna úprava obsiahnutá v dekrete prezidenta republiky č. 113/1945 Sb., o úpravě, řízení a kontrole zahraničního obchodu, a preto skôr ako sa začneme venovať samotnému znárodneniu po roku 1948 je potrebné sa pristaviť aj pri obsahu tohto dekretu prezidenta republiky.¹⁶

Dekret prezidenta republiky č. 113/1945 Sb., o úpravě, řízení a kontrole zahraničního obchodu, bol schválený dňa 27.10.1945, vyhlásený a zároveň účinný od 10.11.1945. Dekret hneď v § 1 ods. 1 stanovil, že na návrh vlády a po dohode so Slovenskou národnou radou sa minister zahraničného obchodu zmocňuje k tomu, aby upravil, riadil a koordinoval dovoz, vývoz a prevoz tovaru všetkého druhu a po dohode s Národnou bankou Československou rozhodoval o úhradách potrebných k dovozu tovaru.¹⁷ Oprávnenia ministra zahraničného obchodu podľa § 1 ods. 2 spočívali najmä v právomoci:

- nariadiť, že dovoz, vývoz alebo prevoz bez povolenia alebo povoľovacieho potvrdenia na základe ohlásky ministerstvu bol zakázaný;
- určiť rozsah a podmienky povolenia alebo povoľovacieho potvrdenia na základe ohlásky a viazať ich na príkazy;
- vydávať v rámci svojej pôsobnosti príkazy a zákazy na nákup tovaru v zahraničí a na predaj a uskladnenie tovaru, ktoré bol určený na vývoz, a kontrolovať pri dovoze a vývoze akosť, cenu a úpravu tovaru a taktiež či sa zhodoval obsah zásielky so sprievodnými listinami;
- určovať, s výnimkou predmetu štátneho monopolu, obchodníkov na dovoz, vývoz alebo prevoz a obchody s tovarom všetkého druhu alebo určitého druhu (dovozci, vývozci, prevozci), pričom udelené oprávnenia bolo možné obmedziť alebo odňať.

Podľa § 2 ods. 1 mohol minister zahraničného obchodu stanoviť a vyberať poplatky za povolenia na dovoz, vývoz a prevoz, pričom však § 2 ods. 2 pripúšťal aj zníženie alebo odpustenie tohto poplatku (v prípade zaplateného poplatku ho bolo možné z časti odpustiť alebo celý vrátiť). V prípade nezaplatenia poplatku v plnej výške (skrátienia) išlo o ťažký priestupok, ktorý sa podľa § 2 ods. 3 trestal 4 až 20-násobkom skráteneho poplatku. Minister zahraničného obchodu musel podľa § 3 ods. 1 pred vydaním predpisov a opatrení absolvovať vypočutie zborom zloženým zo zástupcov ministerstiev zahraničného obchodu a financií, a Národnej banky Československej. Zboru mal predsedáť úradný zástupca ministerstva zahraničného obchodu, pričom tento zbor tu mal aj zasadať a podľa potrieb byť aj zvolávaný k poradám. Okrem vyššie uvedeného bol zbor v zmysle § 3 ods. 3 oprávnený podávať vo veciach týkajúcich sa úpravy, riadenia a kontroly zahraničného obchodu na vyzvanie ministerstva

zahraničného obchodu alebo z vlastnej iniciatívy dobrozdania (odborný úsudok v konkrétnych veciach). Opatrenia podľa §§ 1 a 2 mal minister zahraničného obchodu v zmysle § 4 vykonávať podľa smerníc dohodnutých s ministrami, do ktorých pôsobnosti vecne spadal dovážaný, vyvážaný alebo prevážaný tovar. V zmysle § 5 ods. 1 mohol minister zahraničného obchodu za účelom splnenia úloh podľa § 1 (riadenie a kontrola dovozu, vývozu a prevozu tovaru) najmä:

- požadovať od dovozcov, vývozcov, prevozcov a ostatných zúčastnených osôb, aby podávali správy, hlásenia a vysvetlenia vo všetkých veciach spadajúcich do odvetvia ich pôsobnosti alebo činnosti a predkladali doklady, viedli knihy a zapisovali obchodné konania;
- vykonávať u nich riadne legitimovanými orgánmi kontrolu, najmä nahliadaním do obchodných kníh, zápisov a korešpondencie.

Podľa § 5 ods. 2 sa na tieto orgány a osoby vykonávajúce úlohy podľa tohto dekrétu vzťahovala prísna povinnosť mlčanlivosti o všetkých veciach, o ktorých sa dozvedeli pri prevádzkovaní činnosti podľa § 5 ods. 1, pričom táto mlčanlivosť nezanikala v zmysle § 5 ods. 3 skončením činnosti alebo vystúpením zo služobného pomeru. Podľa § 6 boli všetky úrady a orgány verejnej správy, verejnoprávne inštitúcie, hospodárske útvary a organizácie povinné poskytnúť súčinnosť pri plnení úloh ministerstva zahraničného obchodu v zmysle tohto dekrétu. V zmysle § 7 boli dovozci, vývozci a prevozci povinní vykonávať príkazy, podmienky a pokyny, ktoré im boli uložené ministerstvom zahraničného obchodu. Podľa § 8 boli predpisy a opatrenia všeobecnej povahy podľa §§ 1, 2 a 3 vyhlasované ministrom zahraničného obchodu v Úředním listě republiky Československé.

V § 9 sa upravovali sankcie za porušenie ustanovení tohto dekrétu. Podľa § 9 ods. 1 okresný národný výbor potrestal trestom väzenia do 1 roka alebo pokutou do 1 000 000 Kčs alebo oboma trestami každého, kto vedome porušil ustanovenia tohto dekrétu alebo predpisov vydaných na jeho podklade a to najmä tak, že uviedol alebo vytvoril nepravdivé alebo neúplné údaje o skutočnostiach rozhodných podľa tohto dekrétu alebo predpisov a opatrení pre udelenie povolenia, záväzného prísľubu alebo iného osvedčenia alebo tieto skutočnosti vedome zamlčal. Podľa § 9 ods. 2, ak bola uložená pokuta, zároveň bol stanovený pre prípad jej nevymožiteľnosti náhradný trest väzenia podľa miery zavinenia až do 1 roka.

Podľa § 10 sa tento dekret a ani rovnako predpisy vydané na jeho podklade nevzťahovali na mincované alebo nespracované zlato, striebro, platinu a kovy zo skupiny platinových, cenné papiere, zmenky, šeky, poverovacie listy, poukážky, peniaze, poisťky a vkladné knižky. V § 11 ods. 1 dekret výslovne stanovil, že všetky predpisy odporujúce tomuto dekrétu sa zrušujú, príp. ich účinnosť. Podľa § 11 ods. 2 sa zrušil výslovne aj predpis, ktorý dovtedy upravoval čiastkové organizačné otázky zahraničného obchodu, a to zákon č. 418/1920 Sb., o úrade pro zahraniční obchod.

Tento dekret bol fakticky nahradený zákonom č. 119/1948 Sb., o státní organizaci zahraničního obchodu a mezinárodního zasilatelství.¹⁸ Podľa § 1 ods. 1 tohto zákona „*ministr zahraničního obchodu upravuje, řídí a kontroluje dovoz, vývoz a průvoz zboží všeho druhu, jakož i mezinárodní zasilatelství, a rozhoduje v dohodě s ministrem financí o potřebných úhradách do ciziny.*“¹⁹ Podľa § 2 ods. 1 sa zahraničný obchod a medzinárodné zasielateľstvo vyhradzovalo iba podnikom, ktoré zriaďoval alebo určil vyhláškou²⁰ v Úředním listě minister zahraničného obchodu, pričom rozhodoval aj o forme, rozsahu a spôsobe ich činnosti.²¹ Podľa § 2 ods. 2 minister zahraničného obchodu zároveň vo vyhláške, ktorou zriadil alebo určil podnik zahraničného obchodu, stanovil deň od ktorého bol danému podniku vyhradený zahraničný obchod s určitým druhom tovaru alebo medzinárodné zasielateľstvo.²² V zmysle §

2 ods. 3 mohol minister zahraničného obchodu opatrenia podľa predchádzajúcich odsekov, ak to vyžadovali dôležité hospodárske dôvody, zmeniť a taktiež mohol zriaďovať nové podniky, zlučovať, rozdeľovať a rušiť podniky zahraničného podniku zriadené podľa tohto zákona. Napriek tomu, že právna úprava obsiahnutá v predchádzajúcich ustanoveniach jasne vykazovala znaky monopolizácie zahraničnoobchodnej činnosti štátom, existovala však výnimka z postupu podľa § 2 ods. 1, ktorú udeľoval minister zahraničného obchodu, ak to v zmysle § 2 ods. 4 vyžadoval záujem československého hospodárstva.²³ Zákon v § 3 ods. 1 a 2 upravoval definíciu zahraničného obchodu ako: „*dovoz a vývoz zboží všeho druhu, prováděný vlastním jménem a na vlastní nebo cizí účet včetně záznamního styku podle §§ 62 a 63 celního zákona ze dne 14. července 1927, č. 114 Sb.*“ a medzinárodného zasielateľstva: „*činnost ve smyslu čtvrtého titulu čtvrté knihy všeobecného zákoníka obchodního nebo čtvrtého titulu druhé části zák. čl. XXXVII/1875, o obchodním zákonu, a souvisících předpisů, pokud směřuje ke styku s cizinou.*“ V ustanovení § 3 ods. 3 zákon explicitne negatívne vymedzil svoju pôsobnosť, a preto sa nevzťahoval na mincované alebo nespracované zlato a striebro, platinu a kovy skupiny platinových, cenné papiere, zmenky, šeky, poverovacie listy, poukážky, peniaze, poisťky a vkladné knižky.²⁴ Minister zahraničného obchodu mohol v zmysle § 3 ods. 4 stanoviť vyhláškou v Úředním listě aj ďalšie druhy tovaru a prípady, na ktoré sa tento zákon nemal rovnako vzťahovať. Všetky obchody (nákup a predaj v tuzemsku a zahraničí) podnikmi zahraničného obchodu, ktoré určil alebo zriadil minister zahraničného obchodu podľa § 2 sa riadili v zmysle § 4 ods. 1 a 2 smernicami schválenými vládou na podklade plánu zahraničného obchodu a prostredníctvom peňažných transakcií Živnostenskou bankou, národným podnikom v Prahe.²⁵

Po úvodných §§ 1-4, ktoré upravovali základné zásady organizácie zahraničného obchodu, nasledovali §§ 5-13, ktoré upravovali znárodňovacie ustanovenia ako nástroj monopolizácie zahraničného obchodu v Československu.²⁶ Minister zahraničného obchodu mohol v zmysle § 5 ods. 1 určiť vyhláškou v Úředním listě, ktorý z podnikov prevádzkujúcich živnostenskú činnosť v zahraničnom obchode alebo medzinárodnom zasielateľstve v období od 1. januára 1946 do dňa určeného podľa § 2 ods. 2 podliehal znárodneniu zoštátnením a takisto aj deň od kedy bolo účinné.²⁷ Minister zahraničného obchodu mohol obdobne samostatným výmerom určiť aj časti jednotlivých majetkových podstát alebo jednotlivých majetkových kusov uvedených podnikov.²⁸ Mohla nastať situácia, kedy podnik prevádzkoval živnostenskú činnosť tak v zahraničnom obchode, ako aj veľkoobchodnú činnosť. V tomto prípade by prichádzala do úvahy aplikácia § 5 zákona č. 118/1948 Sb., o organizaci velkoobchodní činnosti a znárodnění velkoobchodních podniků, a taktiež § 5 zákona č. 119/1948 Sb., o organizaci zahraničního obchodu a mezinárodního zasilatelství. Zákonodarca s touto eventualitou počítal, a preto podľa § 5 ods. 2 zákona o organizaci zahraničního obchodu a mezinárodního zasilatelství sa mali dohodnúť ministri zahraničného obchodu a vnútorného obchodu s prihliadnutím na prevažujúci význam podniku pre zahraničný alebo vnútorný obchod, podľa ktorého z týchto predpisov sa malo v prípade predmetného podniku postupovať.²⁹

V zmysle § 6 ods. 1 nadobudol štát znárodnením vlastníctvo k znárodnenému majetku. Znárodnenie sa týkalo podľa § 6 ods. 2 menovite:

- nehnuteľností, budov, zariadení;
- príslušenstva podniku vrátane všetkých hnutelností a práv (licencií, živnostenských oprávnení, znáмок, vzorov, vodných práv a pod.), zmeniek, cenných papierov, vkladných knižiek, hotovosti a pohľadávok;

- iných hnutelností a práv ako tých, ktoré boli príslušenstvom podniku.

Majetok uvedený vyššie spadal podľa § 6 ods. 3 do rozsahu znárodnenia vtedy, ak slúžil alebo bol určený na prevádzku znárodneného podniku, napriek tomu, že patril niekomu inému ako vlastníkovi podniku. Patenty a zásoby tovaru spadali do rozsahu znárodnenia iba vtedy, ak patrili vlastníkovi alebo prevádzkovateľovi znárodneného podniku. Navyše sa podľa § 6 ods. 4 spolu so znárodneným podnikom v rozsahu podľa predchádzajúcich odsekov znárodnili aj všetky podniky a závody prináležiace vlastníkovi alebo prevádzkovateľovi znárodneného podniku, a takisto aj všetky podniky a závody, ktoré so znárodneným podnikom tvorili hospodársky celok aj keď patrili niekomu inému ako vlastníkovi znárodneného podniku. V prípade, ak znárodnený podnik patril komanditnej spoločnosti na akcie, akciovej spoločnosti, spoločnosti s ručením obmedzeným alebo ťažobníctvu³⁰, znárodnil sa všetok ich majetok a v rovnakom rozsahu aj koncernové podniky, pri ktorých im prináležalo viac ako polovica základného kapitálu alebo na ktoré mali rozhodujúci vplyv. Naopak, minister zahraničného obchodu mohol podľa § 6 ods. 6 vyňať z rozsahu znárodnenia jednotlivé majetkové kusy, majetkové súbory alebo práva, pokiaľ neboli potrebné k prevádzke podniku zriadeného alebo určeného v zmysle § 2 a ponechať ich vo vlastníctve doterajšieho vlastníka, pričom mu bolo možné uložiť podmienky, najmä aby zriadil do stanovenej doby v prospech takeého podniku vecné bremeno (služobnosť alebo užívacie právo). V pochybnostiach o rozsahu znárodnenia podľa predchádzajúcich odsekov rozhodol v zmysle § 6 ods. 7 minister zahraničného obchodu.

Podľa § 7 ods. 1 mal minister zahraničného obchodu podniky a majetkové podstaty, poprípade časti majetkových podstat alebo iné majetkové kusy znárodnené podľa § 5 začleniť do majetkovej podstaty podnikov, ktoré boli určené alebo zriadené v zmysle § 2 tohto zákona. Podľa § 7 ods. 2 mohol príslušný minister na návrh ministra zahraničného obchodu a na základe dohody s ním, a ministrom financií vyňať z majetkovej podstaty podnikov za účelom prevodu do majetkovej podstaty podnikov určených alebo zriadených podľa § 2 tohto zákona časti majetkových podstat, a to:

- národných podnikov vytvorených podľa dekretu prezidenta republiky č. 100/1945 Sb., o znárodnení dolů a některých průmyslných podniků, zo dňa 24. októbra 1945 alebo podľa dekretu prezidenta republiky č. 101/1945 Sb., o znárodnení některých podniků průmyslu potravinářského, zo dňa 24. októbra 1945, po príp. podľa zákona č. 114/1948 Sb., o znárodnení některých dalších průmyslových a jiných podniků a závodů a o úpravě některých poměrů znárodněných a národních podniků, zo dňa 28. apríla 1948, alebo podľa zákona č. 115/1948 Sb., o znárodnení dalších průmyslových a jiných výrobních podniků a závodů v oboru potravinářském a o úpravě některých poměrů znárodněných a národních podniků tohto odvetvia;
- nadobudnutých československým štátom konfiškáciou alebo iným spôsobom, ktoré slúžili k prevádzkovaniu zahraničného obchodu alebo medzinárodného zasielateľstva.

Opatrenia podľa § 7 ods. 1 a 2 bolo možné realizovať, ak išlo o majetkovú podstatu skonfiškovanú podľa dekretu prezidenta republiky č. 108/1945 Sb., o konfiskaci nepřátelského majetku a Fondch národní obnovy, ako aj podľa § 16 zákona č. 128/1946 Sb., o neplatnosti některých majetkově-právních jednání z doby nesvobody a o nárocích z této neplatnosti a z jiných zásahů do majetku vzházejících, až po vypočutí osídlovacím úradom. Rozsah majetkových podstat, ktorých sa mali týkať opatrenia podľa § 7 ods. 3, určovalo ministerstvo zahraničného obchodu po dohode s osídlovacím úradom a Fondom národnej obnovy podľa predpisov pre prídel konfiškovaného majetku.

Ustanovenia §§ 8-10 upravovali právne pomery určených a zriadených podnikov podľa § 2 tohto zákona. Minister zahraničného obchodu mal v zmysle § 8 vydať podrobnejšie predpisy o predmete podnikania, správe a hospodárení, účtovníctve, vzťahoch zamestnancov k podniku, kontrole a zodpovednosti riaditeľa a členov správnych orgánov podnikov určených alebo zriadených podľa § 2 tohto zákona. Ak sa minister zahraničného obchodu rozhodol určiť alebo zriadiť podnik v zmysle § 2 tohto zákona vo forme akciovej spoločnosti alebo spoločnosti s ručením obmedzeným, organizácia a stanovy (spoločenská zmluva) mohli obsahovať odchýlky od právnej úpravy inak platnej pre akciové spoločnosti a spoločnosti s ručením obmedzeným.³¹ Podľa § 9 boli určené alebo zriadené podniky podľa § 2 samostatnými právnickými osobami v zmysle obchodného práva.³² Určený alebo zriadený podnik podľa § 2 tohto zákona sa zapisoval do podnikového registra vedenom v rámci Krajského súdu podľa sídla podniku.³³

Ustanovenie § 11 sa venovalo prechodu práv znárodneného majetku a podnikov. Podľa § 11 ods. 1 na návrh určeného alebo zriadeného podniku podľa § 2 zapísal knihovný súd prechod vlastníckych a iných práv znárodneného podniku alebo inej začlenenej majetkovej podstaty na navrhovateľa (určený alebo zriadený podnik podľa § 2). Rovnako tak podľa § 11 ods. 2 knihovný súd vyznačil prechod práv znárodneného podniku alebo inej začlenenej majetkovej podstaty, vrátane majetkových podstát nadobudnutých československým štátom konfiškáciou alebo iným spôsobom na určený alebo zriadený podnik podľa § 2 tohto zákona v iných úradných registroch a zoznamoch (vodná kniha, letecký register, register patentov a pod.). Určený alebo zriadený podnik podľa § 2 tohto zákona nepotreboval oprávnenie, ktoré by sa inak vyžadovalo na výkon činnosti podľa predmetu podnikania, postačovalo v zmysle § 11 ods. 3 vykonať oznámenie, ktoré sa vyznačilo v osobitnom oddiele živnostenského registra. Podrobnosti týkajúce sa pôsobnosti živnostenského zákona na tieto podniky sa mali upraviť nariadením vlády.

Podľa § 12 ods. 1 vstupovali určené a zriadené podniky podľa § 2 tohto zákona do práv a záväzkov³⁴ začlenených znárodnených podnikov, a takisto aj do práv a záväzkov viaznucich na začlenených znárodnených majetkových podstatách v deň prevzatia.³⁵ Ak minister zahraničného obchodu začlenil časti znárodnených majetkových podstát alebo jednotlivé majetkové kusy, zároveň rozhodol, ktoré práva záväzky a v akej výšky prechádzali na podnik. Ak sa začlenila majetková podstata do viacerých určených alebo zriadených podnikov, podľa § 2 tohto zákona minister zahraničného obchodu určil, do ktorých záväzkov vstúpi ten-ktorý podnik. V prípade tzv. hospodársky neodôvodnených záväzkov, bolo možné sa domáhať ich zrušenia alebo primeranej úpravy.³⁶

Ustanovenia § 13 sa venovali náhrade za znárodnený majetok. Podľa § 13 ods. 1 za znárodnený majetok podľa zákona patrila náhrada. Na túto náhradu za znárodnený majetok sa v zmysle § 13 ods. 2 primerane vzťahovali ustanovenia §§ 7-11 dekretu prezidenta republiky č. 100/1945 Sb., o znárodnení dolů a některých průmyslových podniků,³⁷ pokiaľ sa neustanovilo inak.³⁸ Náhrada za znárodnený majetok, ktorý ku dňu znárodnenia patrila alebo patril fyzickým osobám, ktoré boli alebo budú právoplatne odsúdené súdmi za zločiny a prečiny spáchané do dňa znárodnenia:

- po 5. máji 1945 podľa zákona č. 50/1923 Sb., na ochranu republiky v znení predpisov, ktoré ho menili a dopĺňali;
- podľa § 43 dekretu prezidenta republiky č. 100/1945 Sb., v znení čl. II zákona č. 114/1948 Sb., o znárodnení některých dalších průmyslových a jiných podniků a závodů a o úpravě některých poměrů znárodnených a národních podniků;³⁹

- podľa zákona č. 15/1947 Sb., o stíhání černého obchodu a podobných pletich;
- podľa zákona č. 27/1947 Sb., o trestní ochraně provádění dvouletého hospodářského plánu;
- podľa zákona č. 165/1946 Sb., o trestní ochraně národních podniků, znárodněných podniků a podniků pod národní správou.

Podľa § 14 ak znárodnený podnik alebo iná začlenená majetková podstata bola v deň prevzatia predĺžená malo sa postupovať v zmysle § 14 ods. 1, a teda určený alebo zriadený podnik podľa § 2 mohol požiadať súd, aby do výšky všeobecnej ceny aktív predĺženého podniku alebo inej začlenej majetkovej podstaty ku dňu prevzatia upravil uspokojenie záväzkov a určil ich splatnosť, prihladnuc pritom na hospodárske možnosti daného podniku. Súd verejnou vyhláškou vyzval veriteľov na prihlásenie svojich nárokov vzhľadom ku konaniu podľa § 14 ods. 1, ak tak neurobili v rámci stanovenej lehoty, podľa § 14 ods. 2 ich nároky voči určenému alebo zriadenému podniku podľa § 2 zanikli. V ďalšom odseku sa stanovil postup v zmysle § 14 ods. 1.⁴⁰ Ak sa nepodarilo uspokojiť nároky veriteľov podľa postupu v zmysle § 14 ods. 3, tieto záväzky nepôsobili voči určenému alebo zriadenému podniku podľa § 2.

Zákonodarca sa napriek závažnému zásahu do vlastníctva vo forme znárodnenia podnikov pokúsil v § 15 zachovať pracovnoprávne status quo, keď stanovil, že určené alebo zriadené podniky podľa § 2 majú za rovnakých pracovných a mzdových podmienok umiestniť zamestnancov znárodnených podnikov, ak to bolo možné vzhľadom na platné a účinné pracovné a mzdové predpisy.

Pri určení alebo zriadení podniku podľa § 2 mohla nastať situácia, že medzi vydaním určovacej, alebo zriaďovacej vyhlášky a účinnosťou tejto zmeny uplynul dlhší časový úsek. Zákonodarca preto v § 16 ods. 1 stanovil povinnosť dovtedajším vlastníkom alebo prevádzkovateľom, príp. ich zákonným zástupcom alebo národnému správcovi, aby spravovali podnik a prevádzkovali zahraničný obchod alebo medzinárodné zasielateľstvo „s *péčí řádného hospodáře*“⁴¹ do dňa stanoveného v zmysle § 2 ods. 2.⁴² V prípade úkonov presahujúcich bežnú správu podniku sa na platnosť týchto úkonov vyžadoval predchádzajúci súhlas ministra zahraničného obchodu. Minister mohol taktiež v zmysle § 16 ods. 3 ustanoviť zmocnenca za účelom riadnej správy podniku, pričom jeho práva a povinnosti mal stanoviť minister zahraničného obchodu vyhláškou v Úředním listě.⁴³ Minister zahraničného obchodu riadil a kontroloval činnosť určených a zriadených podnikov podľa § 2 tohto zákona, pričom v zmysle § 18 mohol:

- požadovať, aby podávali správy, hlásenia a vysvetlenia vo veciach týkajúcich sa ich odvetvia podnikania alebo činnosti, predkladali doklady, viedli knihy a zapisovali obchodné konania;
- vykonávať u nich riadne legitimovanými orgánmi kontrolu, najmä nahliadaním do obchodných kníh, zápisov a korešpondencie.⁴⁴

Rovnako ako podľa predchádzajúcej úpravy sa na osoby vykonávajúce činnosť podľa § 18 ods. 1 vzťahovala mlčanlivosť o skutočnostiach, o ktorých sa dozvedeli počas výkonu činnosti, pričom táto mlčanlivosť rovnako nezanikala ani skončením činnosti ani vystúpením zo služobného pomeru. Ustanovenie § 19 stanovilo povinnosť úradom, orgánom verejnej správy a hospodárskym organizáciám spolupôsobiť pri aplikácii tohto zákona.⁴⁵

Pri rozhodnutiach o určení alebo zriadení podnikov, ich zlučovaní, delení a ďalších finančných záležitostiach (správa, hospodárenie, podmienky obchodovania, prevod majetkových podstát), ak sa

dotýkali pôsobnosti ministerstva financií bol minister zahraničného obchodu v zmysle § 20 povinný konať po dohode s ministrom financií, pričom za účelom zjednodušenia rozhodovania mohol minister zriaďiť zbor zástupcov ministerstiev zahraničného obchodu, financií a Národnej banky.⁴⁶ Podľa § 21 boli všetky právne úkony, podania do verejných kníh a registrov a úradné úkony potrebné k aplikácii tohto zákona oslobodené od daňovej a poplatkovej povinnosti, čo však neplatilo v prípade prevodu majetku z podnikov podľa § 2 na tretie osoby a samozrejme bežnej činnosti týchto podnikov.

Zákon záverom v § 23 obsahoval aj ustanovenia trestného, resp. priestupkového charakteru. V prípade snahy o zmarenie alebo sťaženie vo zvýšenej miere znárodnenia podniku podliehajúcemu znárodneniu zoštátnením sa mal páchatel potrestať za zločin trestom od 1-5 rokov ťažkého žalára a peňažným trestom do 10.000.000 Kčs. V prípade, že páchatel spadol do pôsobnosti zák. čl. V/1878 (uhorský trestný zákon), súd vyslovil zároveň s vyššie uvedeným trestom aj trest straty úradu a dočasné odňatie politických práv. V prípade spáchania činu, ktorý nebol trestným činom, ale priestupkom bolo možné uložiť pokutu do 5.000.000 Kčs a trest do 6 mesiacov alebo niektorý z nich. Pre prípad nevymožiteľnosti peňažného trestu bolo možné uložiť náhradný trest podľa miery zavinenia do 6 mesiacov. Platilo však, že v prípade uloženia oboch trestov, nesmel súhrn riadneho a náhradného trestu presiahnuť dĺžku 6 mesiacov. Peňažné tresty pripadli štátu. V prípade konania v zastúpení bolo možné takémuto páchatelovi uložiť povinnosť ručiť za peňažný trest spoločne a nerozdielne so zastúpeným.

V záverečnom ustanovení § 28 boli upravené zrušovacie ustanovenia k tomuto zákonu, pričom sa zrušovala časť dekrétu prezidenta republiky č. 113/1945 Sb., o úpravě, řízení a kontrole zahraničního obchodu, vládní nařízení o organizaci a řízení zahraničního obchodu k zabezpečení plnění úkolů stanovených dvouletým hospodářským plánem.⁴⁷

Záver

Tento zákon vydržal bez výraznejšej novelizácie až do 30.06.1980 (predtým bol novelizovaný jedinou novelou, a to vládnym nariadením č. 11/1959 Zb., o zmene pôsobnosti v odbore dovozu a vývozu drahých kovov na priemyslové, technické alebo spotrebné účely). V roku 1980 prišlo k prijatiu významného zákona č. 42/1980 Zb., o hospodárskych stykoch so zahraničím, ktorý fakticky zrušil a nahradil zákon č. 119/1948 Zb., o státní organizaci zahraničního obchodu a mezinárodního zasílatelství, avšak ustanovenia o znárodnení boli ponechané v účinnosti. Je však potrebné podotknúť, že prijatie zákona o hospodárskych stykoch s cudzinou znamenalo kvalitatívne zlepšenie právnej úpravy v tejto oblasti.⁴⁸

Paradoxne je tomu tak dodnes, a preto možno povedať, že zákon č. 119/1948 Zb., o státní organizaci zahraničního obchodu a mezinárodního zasílatelství je stále napriek svojej obsahovej oklieštenosti platným a účinným právnym predpisom.⁴⁹

Zákon v čase svojho prijatia, nech už boli dôvody na jeho prijatie akékoľvek, znamenal základ nového hospodárenia v odvetví zahraničného obchodu Československa. Vytvoril organizačno-materiálne podmienky na neskorší rozvoj zahraničného obchodu ako kľúčového odvetvia v československej plánovanej ekonomike.⁵⁰

Po roku 1989 nastali štrukturálne zmeny v spoločnosti, ktoré vyvrcholili k prijatiu predpisov,

ktoré smerovali k obnoveniu vlastníctva k majetku (tzv. reštitúcia), ktorý bol skonfiškovaný alebo znárodnený po roku 1948 komunistickou mocou v Československu.⁵¹

Zaujal Vás tento článok?

Tímto to končiť nemusí. Článok nájdete ve webovej podobe na:

<https://www.iurium.cz/2020/12/28/znarodnenie/>

Zapojte se do diskuze. Jakýkoli názor, kritika, nápad či podnět je zde vítán.

Seznam poznámek pod čarou

1 KAPLAN, Karel. *Znárodnění a socialismus*. Praha: Práce, 1968, s. 8.

2 KAPLAN, ref. 1, s. 8

3 MATES, Pavel. Vývoj volebního práva v letech 1945 – 1989. In MALÝ, Karel. SOUKUP, Ladislav (eds.). *Vývoj práva v Československu v letech 1945 – 1989*. Praha: Univerzita Karlova, 2004, s. 210.

4 Pozri ďalej ČOKYNOVÁ, Terézia. Národný front ako hranica politických práv. In VOJÁČEK, Ladislav, SALÁK, Pavel. VALDHANS, Jiří (eds.). *Dny práva 2019 – Days of Law 2019*. Část V. – Hranice – spolupráce, spory, přesahy. Brno: Masarykova univerzita, 2020, s. 7-17.

5 „Přes rozdíly, s nimiž je spojen vznik státního monopolu zahraničního obchodu v jednotlivých socialistických státech, jež existují v důsledku rozdílné historické, politické a ekonomické situace, lze obecně určit historické, politické a ekonomické premisy jeho zavedení. Těmito předpoklady jsou vznik socialistického státu, kvalitativní ekonomické změny charakterizující vznik socialistické ekonomiky v těchto státech, tedy především znárodnění výrobních prostředků, s nimiž je v oblasti vnějších vztahů socialistického státu vznik státního monopolu zahraničního obchodu nerozlučně spjat. Ve zkratce můžeme říct, že státní monopol zahraničního obchodu jakožto metoda řízení určité části vnějších ekonomických vztahů socialistického státu bezprostředně navazuje na socializaci ekonomiky. To tedy znamená, že státní monopol zahraničního obchodu v našem slova smyslu nebylo možno zavést před tím, že po stránce politické a ekonomické byla státní moc definitivně a v plném rozsahu v rukou dělnické třídy vedené komunistickými stranami, která řídila jakožto diktatura proletariátu socialistické státy v zájmu všech pracujících.“ KALENSKÝ, Pavel. K rozvoji forem státního monopolu zahraničního obchodu jako nástroje řízení vnějších hospodářských styků socialistického státu. *Právník*, 1973, roč. 112, číslo 1, s. 37. V obdobnom duchu aj v KALENSKÝ, Pavel. K podstatě, povaze a rozvoji státního monopolu zahraničního obchodu. *Právník*, 1973, roč. 112, č. 4, s. 306.

6 Nadvýrobok tvoril v zásade rozdiel medzi reálnou cenou práce a mzdou poukazovanou robotníkovi, čím vznikala podľa ideových otcov marxistickej filozofie K. Marxa a F. Engelsa nerovnosť a vykorisťovanie proletariátu ako pracujúcej (najpočetnejšej) spoločenskej vrstvy vlastníckmi výrobných prostriedkov (buržoáziou).

7 V podobnom duchu sa niesla aj myšlienka monopolizácie zahraničného obchodu do rúk štátu po roku 1948. BERNÁŠEK, Vladimír. NEUSTADT, Alojz. Changing Conceptions of the Foreign Trade Monopoly in the CSSR. *Soviet and Eastern European Foreign Trade*, 1968, Vol. 4, No. 4, p. 67.

8 PELIKÁNOVÁ, Irena. Právní úprava ekonomických vztahů v období 1948 – 1989, její povaha a důsledky. In MALÝ, Karel. SOUKUP, Ladislav (eds.). *Vývoj práva v Československu v letech 1945 – 1989*. Praha: Univerzita Karlova, 2004, s. 428.

9 ČOKYNOVÁ, Terézia – KÖSZEGHY, Adam. Deformácia vlastníckeho práva vo svetle kodifikácií občianskeho práva v 20. storočí v Československu. *Historia et theoria iuris*, 2019, roč. 11, č. 1, s. 16.

10 K pojmu vlastníctva a jeho filozofickému poňatiu pozri napr. MÉSZÁROS, Tomáš. Filozoficko-teoretické determinanty revízie vecných práv. *Historia et theoria iuris*, 2019, roč. 11, č. 1, s. 122-127; MLKVÝ, Matej. K problematike definovania vlastníctva a vlastníckeho práva. *Historia et theoria iuris*, 2019, roč. 11, č. 1, s. 148-160.

11 FÁBRY, Branislav. Zmeny vo filozofickom vnímaní problematiky vlastníctva. *Historia et theoria iuris*, 2019, roč. 11, č. 1, s. 33. S uvedeným tvrdením možno polemizovať, avšak je pravda, že v rámci histórie možno pozorovať neustálu diferenciáciu vlastníctva na viacero „foriem“, za všetky možno uviesť koncept tzv. deleného vlastníctva v Uhorsku.

12 „The previous system of planning, financing, material interestedness, and price formation did not unify the economic interests of foreign trade and production. On the contrary, it led to antagonistic economic interests, in many cases reaching the point where it was economically disadvantageous for an industrial enterprise to produce for export. Objectively, industry cannot have a direct interest in the results of foreign trade (in maximum effectiveness of export), since it has guaranteed sales on the basis of the planned wholesale prices, and the effectiveness of export has no effect on the economy of the industrial enterprise.“ HAMOUZ, František. Foreign Trade under the New System of Planned Management. *The American Review of Soviet and Eastern European Foreign Trade*, 1965, Vol. 1, No. 6, p. 30.

13 BYSTRICKÝ, Rudolf a kol. *Právo mezinárodního obchodu*. 1. vydání. Praha: Svoboda, 1967, s. 11.

14 BYSTRICKÝ, ref. 13, s. 11.

15 KALENSKÝ, s. ref. 5, s. 37.

16 BERNÁŠEK. NEUSTADT, ref. 7, p. 66.

17 Tamtéž.

18 Faktom však je, že dekret prezidenta republiky č. 113/1945 Sb., o úpravě, řízení a kontrole zahraničního obchodu, nebol do dnešného dňa formálne zrušený. Podľa § 28 ods. 1 zákona č. 119/1948 Sb., o státní organizaci zahraničního obchodu a mezinárodního zasilatelství stanovil, že sa zrušujú predpisy, ktoré odporujú tomuto zákonu, najmä § 4 dekretu prezidenta republiky č. 113/1945 Sb., pričom v § 28 ods. 2 zákonodarca dodával, že ostatné ustanovenia tohto dekretu sa mali zrušiť dňom, ktorý určil minister zahraničného obchodu.

19 Toto ustanovenie bolo prevzaté z § 1 ods. 1 dekretu prezidenta republiky č. 113/1945 Sb., o úpravě, řízení a kontrole zahraničního obchodu. Dôvodová správa k tomuto zákonu to potvrdzuje a objasňuje dôvod: „Znění § 1 převzato z § 1 odst. 1 dekretu prezidenta republiky č. 113/45 Sb. a obsahuje zmocnění ministra zahraničního obchodu k úpravě, řízení a kontrole zahraničního obchodu. Jakmile bude úplně provedena organizace zahraničního obchodu podle tohoto zákona, stane se většina ustanovení dekretu č. 113/45 Sb. (povolovací řízení, poplatky, určování dovozců a vývozců) nepraktická a budou proto podle § 27 zrušena (pozn. autora, vo vyhlášenom znení § 28). Ustanovení trvalého významu byla převzata do tohoto zákona proto, aby předpisy o zahraničním obchodě zde byly soustředěny a aby se tak tento zákon stal jejich výlučným pramenem.“ Dôvodová správa k zákonu č.

119/1948 Sb., o státní organizaci zahraničního obchodu a mezinárodního zasilatelství; www.psp.cz, Digitální knihovna, Ústavodárné NS RČS 1946-1948, tisk č. 1169.

20 Minister zahraničného obchodu v období po r. 1948 vydal enormné množstvo vyhlášok, ktorými sa zriaďovali alebo určovali podniky zahraničného obchodu, napr.: vyhláška ministra zahraničného obchodu č. 312/1953 Ú.l. (č. 357/1953 Ú.v.), o zriadení Strojexportu, podniku zahraničného obchodu; vyhláška ministra zahraničného obchodu č. 104/1960 Zb., o zriadení podniku Brnenské veľtrhy a výstavy, podniku pre usporadúvanie veľtrhov a výstav; vyhláška ministra zahraničného obchodu č. 105/1960 Zb., o zriadení podniku Rapid, podniku pre propagáciu v zahraničnom obchode; vyhláška ministra zahraničného obchodu č. 40/1965 Zb., o určení podniku „Art Centrum, československé stredisko výtvarných umení“ na vykonávanie vývozu a dovozu niektorých diel výtvarných umení; vyhláška ministra zahraničného obchodu č. 31/1967 Zb., o určení podniku Československý Filmexport a Československej televízie na niektoré činnosti pri vývoze a dovoze filmov a televíznych záznamov; vyhláška ministra zahraničného obchodu č. 93/1967 Zb., o určení Unicoopu, družstevného podniku pre zahraničný obchod na vykonávanie niektorých zahraničných obchodov; vyhláška ministra zahraničného obchodu č. 125/1967 Zb., o určení Centrotexu, akciovej spoločnosti pre zahraničný obchod na vykonávanie niektorých zahraničných obchodov; vyhláška ministra zahraničného obchodu č. 126/1967 Zb., o určení Exica, akciovej spoločnosti pre zahraničný obchod na vykonávanie niektorých zahraničných obchodov; vyhláška ministra zahraničného obchodu č. 127/1967 Zb., o určení Chemapolu, akciovej spoločnosti pre zahraničný obchod na vykonávanie niektorých zahraničných obchodov; vyhláška ministra zahraničného obchodu č. 133/1967 Zb., o zriadení Pragoinvestu, podniku zahraničného obchodu; vyhláška ministra zahraničného obchodu č. 65/1968 Zb., o určení Karaexportu, účastinnej spoločnosti pre zahraničný obchod, na vykonávanie niektorých zahraničných obchodov; vyhláška ministra zahraničného obchodu č. 193/1968 Zb., o určení Investy, účastinnej spoločnosti pre zahraničný obchod, na vykonávanie niektorých zahraničných obchodov; vyhláška ministra zahraničného obchodu č. 196/1968 Zb., o určení Technoexportu, účastinnej spoločnosti pre zahraničný obchod, na vykonávanie niektorých zahraničných obchodov; vyhláška ministra zahraničného obchodu č. 202/1968 Zb., o určení Tuzexu, účastinnej spoločnosti, na vykonávanie niektorých zahraničných obchodov; vyhláška ministra zahraničného obchodu č. 163/1970 Zb., o zriadení Tuzexu, podniku zahraničného obchodu; vyhláška ministra zahraničného obchodu č. 73/1971 Zb., o zriadení Incheby, podniku zahraničného obchodu; vyhláška ministra zahraničného obchodu č. 74/1971 Zb., o zriadení Omnie, podniku zahraničného obchodu; vyhláška ministra zahraničného obchodu č. 47/1971 Zb., o podniku zahraničného obchodu Simex a o úprave jeho oprávnenia na zahraničnoobchodnú činnosť; vyhláška ministra zahraničného obchodu č. 76/1972 Zb., o určení Fincomu, účastinnej spoločnosti pre zahraničný obchod, na vykonávanie niektorých zahraničnoobchodných činností; vyhláška Federálneho ministerstva zahraničného obchodu č. 145/1973 Zb., o zriadení Drevounie, podniku zahraničného obchodu apod.

21 „Tímto ustanovením se stanoví zásada, že zahraniční obchod a mezinárodní zasilatelství budou organizovány monopolně a prováděny pouze podniky, k jejichž zřízení nebo určení se ministr zahraničního obchodu zmocňuje. Ministr zahraničního obchodu má možnost určit jako monopolní

společnost podniky již existující nebo vyvolati v život podnik nový. Zahraniční obchod je v důsledku své závislosti na faktorech zahraničních oborem výjimečně citlivým a vyžaduje proto největší pružnost v rozhodování. To jest též důvod, proč tento zákon na rozdíl od ostatních znárodnovacích předpisů nezakládá národní podniky, nýbrž ponechává ministru zahraničního obchodu, aby v každém jednotlivém případě se zřetelem na speciální důvody národohospodářské, obchodně-politické i jiné stanovil zřizovaným monopolním podnikům formu, vymezil rozsah a určil způsob činnosti. Tyto podniky mohou být organisovány podle okolností ve formě národních podniků, akciových společností se státním kapitálem a pod. Podniky budou dokonale specialisovány podle druhů zboží.“ Dôvodová správa k zákonu č. 119/1948 Sb., o státní organisaci zahraničního obchodu a mezinárodního zasílatelství; www.psp.cz, Digitální knihovna, Ústavodárné NS RČS 1946-1948, tisk č. 1169.

22 „Monopolní podniky provozující zahraniční obchod budou zřizovány postupně, aby nedošlo k poruchám v obchodně politických stykách se zahraničím. Proto v každém případě bude nutno vyhláškou určit den, od něhož nová úprava vstupuje v platnost. Ve vhodných případech bude použito existujících podniků. Tak na př. ministr zahraničního obchodu určí Čsl. tabákovou režii jako monopolní podnik pro zahraniční obchod s tabákem a tabákovými výrobky, stejným způsobem bude postupovat u státního solného monopolu. Pokud jde o provozování mezinárodního zasílatelství bude zřízen toliko podnik jediný a bude pro něj užito formy akciové společnosti.“ Dôvodová správa k zákonu č. 119/1948 Sb., o státní organisaci zahraničního obchodu a mezinárodního zasílatelství; www.psp.cz, Digitální knihovna, Ústavodárné NS RČS 1946-1948, tisk č. 1169.

23 Znamenalo to faktickou výnimku z monopolizácie zahraničního obchodu v Československu, zákonodárca sa vyjadril obdobne: „Ustanovení odstavce 4 umožňující výjimky z monopolisace zahraničního obchodu, jest odůvodněno nutností, aby v určitých případech dosavadní firmy (jde především o representace cizích firem) mohly po případě dále fungovati vedle příštích monopolních organisací (na př. fa Schoeler Bleckmann, fa SKF a j.).“ Dôvodová správa k zákonu č. 119/1948 Sb. o státní organisaci zahraničního obchodu a mezinárodního zasílatelství; www.psp.cz, Digitální knihovna, Ústavodárné NS RČS 1946-1948, tisk č. 1169.

24 Toto ustanovenie kopírovalo § 10 dekretu presidenta republiky č. 113/1945 Sb., o úpravě, řízení a kontrole zahraničního obchodu.

25 „Zásada uvedená v odstavci 1 je důsledkem odloučení zahraničního obchodu od výroby, k němuž ve většině případů dojde. Musí býti nalezena pevná base vzájemných styků výrobních a prodejních organisací v oboru cen. Systém pevně stanovených cen umožní tento styk bez konjunkturálních výkyvů a přispěje tak i k stabilitě domácích cen i k event. úpravě kalkulací výrobních nákladů tím, že bude dán jasný a jednotný obraz kalkulačních podkladů. Nositelé mono-polního oprávnění budou dovezené zboží prodávati a při vývozu nakupovati od průmyslu za ceny, určené jim podle všeobecných hledisek, kdežto nakupovati a prodávati v cizině budou za ceny, které trh připouští. Vzniknou tedy nevyhnutelně u jednotlivých artiklů difference buď ztrátové, nebo ziskové, jež se budou vyúčtovávati pomocí zvláštního účtu vedeného u banky a spravovaného jménem ministerstva financí. Veškerá bankovní gesce bude soustředěna u Živnostenské banky.“ Dôvodová správa k zákonu č. 119/1948 Sb., o státní organisaci zahraničního obchodu a mezinárodního zasílatelství; www.psp.cz, Digitální knihovna,

Ústavodárne NS RČS 1946-1948, tisk č. 1169.

26 BERNÁŠEK. NEUSTADT, ref. 7, p. 66.

27 „Konstrukce § 5 umožňuje, aby ministr zahraničního obchodu upustil od znárodnění v případech, u nichž by to z jakéhokoliv důvodu nebylo žádoucí. Nutno dále míti na zřeteli, že znárodnění v oboru zahraničního obchodu a mezinárodního zasilatelství je pouze prostředkem ke splnění hlavního úkolu, kterým jest vytvoření monopolu zahraničního obchodu a mezinárodního zasilatelství. V důsledku toho by vynětí určitého sektoru např. družstevního, ze znárodnění znamenalo samočinné vyloučení tohoto sektoru z účasti na zahraničním obchodě.“ Důvodová správa k zákonu č. 119/1948 Sb., o státní organizaci zahraničního obchodu a mezinárodního zasilatelství; www.psp.cz, Digitální knihovna, Ústavodárne NS RČS 1946-1948, tisk č. 1169.

28 „Na rozdíl od znárodnění ve výrobě, které jest uskutečňováno ze zákona, dává se ministru zahraničního obchodu zmocnění, aby provedl mezi podniky provozujícími zahraniční obchod výběr. V tomto hospodářském odvětví byla totiž řada podniků, které neměly solidní hospodářské základy a kde by tudíž nebylo znárodnění odůvodněno. Ježto podniky provozující zahraniční obchod nemají zhusta jiných majetkových podstat než zařízení kanceláře, půjde často o drobné majetkové kusy (kartotéka, psací stroj apod.) a nezdá se proto nutno znárodnění publikovat vyhláškou v Úředním listě. Forma výměru v takových případech zcela postačí.“ Důvodová správa k zákonu č. 119/1948 Sb., o státní organizaci zahraničního obchodu a mezinárodního zasilatelství; www.psp.cz, Digitální knihovna, Ústavodárne NS RČS 1946-1948, tisk č. 1169.

29 Rovnaké ustanovenie obsahoval § 6 ods. 2 aj zákon č. 118/1948 Zb., o organizaci veľkoobchodní činnosti a znárodnění veľkoobchodních podniků.

30 Z orig. těžarství, podľa slovníka: „*Těžarstvo čili těžřstvo, též nákladnictvo (něm. Gewerkschaft), forma spolčení v horním právé.*“ OTTO, Jan. *Ottův slovník naučný. Dvacátýpátý díl.* Praha: J. Otto, 1906, s. 312. Dostupné online: <<https://archive.org/stream/ottvslovnknauni12ottogoog#page/n335/mode/2up>>. [cit. 2020-10-28].

31 Důvodová správa k tomuto ustanoveniu neobsahuje bližšie vysvetlenie, avšak vzhľadom k rôznosti právnych poriadkov, ktoré sa pri medzinárodnom obchode mohli stretnúť, bolo preto nevyhnutné uplatňovať isté výnimky voči subjektom vystupujúcim navonok v záujme čo najväčšej právnej kompatibility zmluvných strán. Mohlo ísť napríklad o právny režim podľa zákona č. 243/1949 Zb., o účastinných spoločnostiach a pod.

32 Má sa zrejme na mysli pôsobnosť rakúskeho obchodného zákonníka – Allgemeines Handelsgesetzbuch (AHGB) a uhorský obchodný zákon – Kereskedelmi törvény alebo 1875. évi XXXVII. törvény kereskedelmi törvény. Tieto predpisy navyše dopĺňali aj zákony prijaté pred vznikom Československej republiky (zákon č. 58/1906, o spoločnosti s ručením obmedzeným, a iné).

33 V ohlásení pri zápise do registra mal určený alebo zriadený podnik podľa § 2 tohto zákona poskytnúť dátum opatrenia, ktorým bol podnik určený alebo zriadený, firmu a sídlo podniku, predmet podnikania, spôsob zastupovania za podnik a podpisovania v mene spoločnosti.

34 Podľa § 12 ods. 4 prvá a druhá veta: „Za záväzky znárodněného podniku se nepokládají osobní daně, dávky a poplatky bývalého vlastníka a majetková podstata znárodněného podniku ani podnik, do něhož bude začleněna, za ně neručí. Osobními daněmi a dávkami se rozumí daň důchodová, válečný příspěvek, daň rentová přímo vyměřovaná, daň z majetku podle vládního nařízení ze dne 16. prosince 1942, č. 410 Sb., o dani z majetku, majetkové dávky podle zákona ze dne 15. května 1946, č. 134 Sb., o dávce z majetkového přírůstku a o dávce z majetku a mimořádné dávky podle zákona ze dne 31. října 1947, č. 185 Sb., o mimořádné jednorázové dávce a mimořádné dávce z nadměrných přírůstků na majetku. Způsob úhrady těchto osobních daní a dávek stanoví ministr financí vyhláškou v Úředním listě.“

35 Podľa § 12 ods. 2 vstupoval určený alebo zriadený podnik podľa § 2 dňom prevzatia aj do nesplnených zmlúv uzatvorených dovtedajším podnikom prevádzkujúcim zahraničný obchod alebo medzinárodné zasielateľstvo v rámci predmetu podnikania.

36 V zmysle § 12 ods. 5: „U záväzků, které jsou hospodářsky neodůvodněné, počítajíc v to záväzky ze služebních smluv zaručujících zaměstnancům nepřiměřeně vysoké platy, zaopatřovací požitky, odbytné apod., může se podnik určený nebo zřízený podle § 2 domáhati zrušení nebo jiné přiměřené úpravy. Nedojde-li o tom k dohodě, rozhodne o žádosti oprávněného rozhodčí soud, zřízený podle ustanovení zákona ze dne 21. listopadu 1946, č. 228 Sb., o rozhodčích soudech pro úpravu některých záväzků národních podniků.“

37 V znení čl. II zákona č. 114/1948 Sb., o znárodnění některých dalších průmyslových a jiných podniků a závodů a o úpravě některých poměrů znárodněných a národních podniků.

38 Podľa § 13 ods. 4 zatažil Fond národnej obnovy určený alebo zriadený podnik podľa § 2 tohto zákona, ku ktorému bola pričlenená konfiškovaná majetková podstata sumou rovnajúcou sa náhrade za skonfiškované majetkové podstaty vypočítané podľa tohto ustanovenia.

39 Tomuto ustanoveniu zodpovedá zrkadlovo ustanovenie § 23 zákona č. 119/1948 Sb., o státní organizaci zahraničního obchodu a mezinárodního zasílatelství.

40 Uvedený postup mal podľa § 14 ods. 3 vyzerat nasledovne: „a) nedotčeny zůstávají záväzky vyplývající z nároků věřitelů na vyloučení věci z podstaty znárodněného podniku nebo jiné začleněné majetkové podstaty, pokud takovéto nároky nezanikly znárodněním; b) nedotčeny zůstávají též záväzky, vyplývající z nároků věřitelů, majících právo na oddělené uspokojení z určité věci, pokud jsou kryty hodnotou této věci; c) ostatní záväzky, které podle pořadí jim příslušejícího [písm. d)], nebudou plně kryty rozdílem mezi obecnou cenou aktiv znárodněného podniku nebo jiné začleněné majetkové podstaty a hodnotou záväzků, které podle ustanovení písm. a) a b) zůstanou nedotčeny, se uspokojí poměrně. Za takovéto záväzky se pokládají také záväzky uvedené pod písm. b), pokud nejsou kryty způsobem tam uvedeným, d) záväzky, na něž se vztahují ustanovení písm. c), se zařazují podle pořadí do čtyř tříd. Do první třídy náležejí náklady řízení, do druhé až čtvrté třídy náležejí záväzky, které podle obdoby konkursního řízení náležejí do první až třetí třídy. Záväzky téže třídy mají mezi sebou stejné pořadí.“

41 K péči řádného hospodáře, resp. starostlivosti riadneho hospodára a jeho vývoju na území

Slovenska, ďalej pozri: KŐSZEGHY, Adam. Historický vývoj odbornej starostlivosti. *Historia et theoria iuris*, 2019, roč. 11, č. 3, s. 49-58.

42 Minister zahraničného obchodu mohol podľa § 17 osobám zodpovedným za vedenie podniku prevádzkujúcich zahraničný obchod alebo medzinárodné zasielateľstvo v zmysle § 16 ods. 1 povinnosť podávať správy a hlásenia o stave a činnosti podniku.

43 Vzťah medzi ustanoveným zmocnencom a vlastníkmi, prevádzkovateľmi a správcami ako aj národnými správcami daného podniku upravoval § 16 ods. 3, a to tak, že sa museli zdržať konania, voči ktorému zmocnenec vzniesol námietky. Ak nedošlo k dohode o vznesených námietkach, rozhodlo ministerstvo zahraničného obchodu.

44 Toto ustanovenie kopíruje znenie § 5 dekretu prezidenta republiky č. 113/1945 Sb., o úprave, řízení a kontrole zahraničního obchodu.

45 Dôvodová správa k tomuto ustanoveniu bola stručná. Ďalej uvádzala, že daný paragraf „*jest převzat doslovně z § 6 dekretu č. 113/45 Sb.*“ Dôvodová správa k zákonu č. 119/1948 Sb., o státní organizaci zahraničního obchodu a mezinárodního zasilatelství; www.psp.cz, Digitální knihovna, Ústavodárné NS RČS 1946-1948, tisk č. 1169.

46 „*Vzhledem k tomu, že výlučné podniky budou majetkem státu, ať již budou mít formu jakoukoliv, jest nutno zajistiti ministru financí právo kontroly po stránce finanční i právo účasti na takovém rozhodování ministra zahraničního obchodu, které má reflex na finanční stránku podniků.*“ Dôvodová správa k zákonu č. 119/1948 Sb., o státní organizaci zahraničního obchodu a mezinárodního zasilatelství; www.psp.cz, Digitální knihovna, Ústavodárné NS RČS 1946-1948, tisk č. 1169.

47 „*V rámci zrušovacího předpisu se zrušuje výslovně § 4 dekretu č. 113/45 Sb., jehož zachování v účinnosti nepovažuje ministerstvo zahraničního obchodu při nové organizaci zahraničního obchodu za účelné. Po vybudování nové organizace stane se zbytečným povolovací řízení v dnešní formě, rovněž určování dovozců a vývozců a konečně též vyměňování poplatků dovozních a vývozních. Vypracování směrníc podle § 4 dekretu č. 113/45 Sb. by tedy ve skutečnosti bylo prací marnou a znamenalo by jen plýtvání časem. Pro ministra zahraničního obchodu je závaznou směrnici plán zahraničního obchodu, který byl schválen vládou a za jehož plnění ministr zahraničního obchodu zodpovídá. Dále se zrušuje vl. nař. č. 170/47 Sb., které je novou organizací zahraničního obchodu překonáno. Ostatní ustanovení dekretu č. 113/45 Sb. budou zrušena v okamžiku, kdy celá nová organizace zahraničního obchodu bude provedena. Stane se tak vyhláškou ve Sbírce zákonů a nařízení, kterou uveřejní ministerstvo zahraničního obchodu. Závěrem se zdůrazňuje, že tam, kde při zřizování podniků zahraničního obchodu a mezinárodního zasilatelství podle osnovy nebo podle některého organizačního opatření ministra zahraničního obchodu nebo ministerstva zahraničního obchodu, učiněného v rámci osnovy, budou dotčeny zájmy jiného resortního ministerstva, bude ministr nebo ministerstvo zahraničního obchodu postupovati vždy v dohodě s dotýčným resortním ministrem nebo ministerstvem.*“ Dôvodová správa k zákonu č. 119/1948 Sb. o státní organizaci zahraničního obchodu a mezinárodního zasilatelství; www.psp.cz, Digitální knihovna, Ústavodárné NS RČS 1946-1948, tisk č. 1169.

48 „*Státní monopol zahraničního obchodu, zavedený zákonem č. 119/1948 Sb., o státní organizaci*

zahraničního obchodu a mezinárodního zasílatelství, výrazně omezil a podvázal československou zahraničně obchodní aktivitu. Jeho obsahem bylo nejen řízení zahraničně obchodních operací uskutečňovaných zvláštními subjekty, které stát k tomuto účelu zřídil, ale dokonce, v extenzivním pojetí, řízení veškerého hospodářského styku s cizinou. Tento systém řízení, skutečně neúnosný, začal být od počátku osmdesátých let, od přijetí zákona o hospodářských stycích se zahraničím, postupně uvolňován.“ PAUKNEROVÁ, Monika. Svoboda podnikání a právní regulace zahraničně obchodních vztahů. *Právník*, 1991, roč. 130, č. 7-8, s. 672.

49 O reálnej aplikovateľnosti tohto predpisu, však nemôže byť ani reč, preto ho možno zaradiť medzi smutné príklady obsolentných predpisov z čias dávno minulých.

50 HAMOUZ, ref. 12, p. 6.

51 Pozri SOMBATI, Ján. Politické a právne aspekty reštitúcií pozemkového vlastníctva na Slovensku po roku 1989. *Historia et theoria iuris*, 2019, roč. 11, č. 1, 179-194.